

## T Á R G Y S Z A V A S   T É M A F I G Y E L É S

### ÚJ DOKUMENTÁCIÓS SZOLGÁLTATÁS AZ OMK-BAN

A dokumentációs szolgáltatásoknak szerte a világon általában két főcsoportja honosult meg: a l a p s z e m l é k é s a f i g y e l ő k a r t o n o k. Mindkét szolgáltatás-fajtának lényegileg azonos a végeélja: folyamatos tájékoztatást adni valamely szakma legújabb irodalmáról /elsősorban a folyóiratokban közzétett tanulmányokról, de emellett egyéb szakirodalmi művekről: szakkönyvekről, szabványokról, sőt a beszámolásra érdemes egyéb szakmai írott közleményekről: szabadalmi leírásokról, gépek műszaki leírásáról és használati utasításáról, gyártási szabályzatokról, gyári és kereskedelmi értesítésekről, prospektusokról, stb./.

Ezt az azonos célt a kétfajta szolgáltatás eltérő eszközökkel és más-más rendeltetéssel közelíti meg. A lapszemlék az ismertetések szövegét folyamatos olvasmányként teszik közzé, és pedig úgy, hogy az egyes közleményekről szóló kivonatok /referátumok/ elkülönítetten, külön bekezdésekben tagoltan, megkülönböztető sorrendi és szakjelzetekkel ellátva jelennek meg. Ennek ellenére sem képviselhetnek a megrendelő részére olyan sajátosan elkülönített anyagot, amely a lapszemlébe foglalt anyag tanulmányozása, az abból való válogatás nélkül közvetlenül hasznosítható. Valamely részletkérdés iránt érdeklődő így gondosan átnézhet egy, esetleg több lapszemlét is, anélkül, hogy fáradozását eredmény kisérné.

#### A figyelőszolgálat általános jellemzői

A figyelőkartonok ezzel szemben egyes közleményként tartalmazzák az egyes referátumokat, azaz minden kartonon csak egy-egy referátum talál helyet és így mód van a megrendelők részére a kartonok differenciált irányítására. Ez azt jelenti, hogy a referátumok megfelelő szakozásával és szűkebb tárgykörökbe sorolásával a megrendelő nem valamely szakma teljes anyagából kénytelen válogatni, mint a lapszemlék esetében, hanem az igényeit jobban megközelítő kisebb anyagot kell csak áttekintenie. Figyelőkartonok esetében sem valósítható meg azonban az az ideális követelmény, hogy a megrendelő igényeihez teljesen alkalmazkodó anyag kerüljön egy szakozó jelzet-csoportba, mert a szakozó tárgykörök a különféle szakozó-rendszereknek megfelelően jönnek létre s a megrendelőnek kell az egyes tárgykörök nyújtotta

lehetőségekhez igazodnia. Ezért természetesen - bármilyen mélyen tagozott legyen valamely figyelőszolgálati rendszer - a megrendelő rendszerint lényegesen több kartont kap, mint amennyi őt adott esetben érdekelné, másrészt pedig a szakozási tárgykörnek és az ő érdeklődési körének gyakori egybe nem-esése miatt mindig szép számmal lesz olyan anyag is, amely a megrendelt tárgykör helyett másba nyer beosztást. Ezért azután figyelőkarton-szolgálat esetében hazánkban, de a külföldön is az a tapasztalat, hogy az előfizetők - az anyag lehető biztosítása érdekében - egész sor tárgykörre fizetnek elő, mindama rokon területek anyagára is, amelyekben érdeklődési körüket kielégítő közlemények egyáltalában előfordulhatnak.

#### Az OMK figyelőszolgálat

Az OMK figyelőszolgálat a műszaki tudományok anyagát mintegy 800 figyelőszolgálati tárgykörbe tagoltan bocsátja az előfizető rendelkezésére. Így a figyelőkartonok rendszere hazánkban, de másutt is lényegileg egy erősebben tagolt lapszemlének tekinthető, amelyet főleg az előállítás már taglalt módja és egy további konkrét rendeltetése különböztet meg a lapszemlétől. Utóbbi a kartonok egyedi kezelésében és k ö n y v t á r i k a t a l ó g u s a n y a g k é n t való rendezett megőrizhetőségében áll. A figyelőkartonok - hasonlóan a könyvtári katalógusok kartonjaihoz - szakjelzettel lévén ellátva, szakrendben lerakhatók és kezelhetők, s így előfizetőik megfelelő kezelésük esetén néhány év után már valóságos kis szakkatalógus birtokába juthatnak. A figyelőkartonok rendszere fenntartásának ez a konkrét rendeltetésük a legfőbb indoka, s ez a fenntartó tényezőjük csak ott esik el, ahol magát a lapszemlét is egyoldalas nyomással, illetve úgy állítják elő, hogy a kartonméretet egy- vagy kétoldalasán elfoglaló egyes referátumok belőlük a többiek megsértése nélkül kivághatók, s a papír minőségétől függően vagy már kartonként kezelhetők, vagy kartonra ragaszthatók. Az ilyen lapszemlék egyesítik magukban a szemlék folyamatos olvasmányos jellegét és az egyedi referátumok katalóguskartonként való kezelhetőségét.

Általában lényegesen kevesebb érdeklődő kívánja a referátumokat katalógus-kartonként is felhasználni, mint amennyi a lapszemlékben azokat olvassa. Így helyesebbnek látszik a figyelőkartonok külön előállítása a sajátosan ezt a szolgáltatást igénylők részére. Ebből az anyagból az előfizetőnek majdnem éppen úgy válogatni kell az őt érdeklő referátumokból, mint a lapszemlékből, mert az un. figyelőszolgálat voltaképpen nem "figyeli" az előfizető által megjelölt témák feltűnését a szakirodalomban, hanem az összegyűlt anyagot központilag előre meghatározott tárgykörökbe soroltan küldi szét. Ezért ezt a szol-

gáltatást a külföldön általában nem is figyelőszolgálatnak, hanem kartonszolgálatnak /Karteidienst, Tehkart, Card System/ nevezik.

#### A figyelőszolgálat fejlesztési lehetőségei

A figyelőkarton-szolgálat rendszere éppen e jellegéből folyóan sok kívánnivalót hagy maga után. Különösen nyomatékosan jelentkezhetnek a használatával kapcsolatos észrevételek akkor, ha a megrendelő nem él tulajdonképpeni rendeltetésükkel és nem épít ki a megküldött kartonokból cédula-katalógust. Ilyenkor a fő kifogás a dolog természete szerint az, hogy a megküldött kartonok egyrészt számára érdektelen anyagot is bőven tartalmaznak, másrészt pedig a szakozás eltérő szempontjai miatt erős hiányokat is tükröznek. E kifogások orvoslása a figyelőkartonok rendszerének fentebb taglalt megoldása miatt magában a rendszerben természetesen nem valósítható meg. Ahhoz, hogy a figyelőszolgálat valóban teljesíteni tudja azt a követelményt, hogy a megrendelőt érdeklő lehető teljes anyagot és csak a vonatkozó anyagot gyűjtse egybe, azaz az irodalmat a megrendelő részére valóban "figyelje", alapvető szervezeti változtatásra van szükség. Ez pedig szükségképpen nem lehet más, mint a tárgykör megjelölésében követett rendszer megfordítása, azaz annak biztosítása, hogy a figyelő dokumentációs szerv vállalja a megrendelő által erősen differenciáltan megvont részletkérdés irodalmának figyelemmel kísérését s nem egyszerűen azt nyújtja, hogy a központilag meghatározott tárgykörök irodalmáról ad az előfizetőknek kartonokon beszámolót. Ilyen megoldás szerint a figyelő valamely szűkebb tárgykört, témát kijelölő megrendelő részére valóban a csak őt érdeklő irodalmat tudja összeállítani s helyes szervezés esetén e szűkebb tárgykörre lényegesen bővebb irodalmat lesz módja találni, mint az irodalom sablonos regisztrálása és szakozása esetében. Tulajdonképpen ez az a munka, amit az irodalomkutatás lát el egy adott időponttól a visszamenő irodalomra, valamint a különféle külföldi tájékoztató vagy figyelő irodák és vállalatok a napi és szaksajtóra nézve, elsősorban a személyes és gazdasági természetű hiranyagot illetően.

#### Az OMK tárgyszavas témafigyelése

Nyilvánvaló ezek szerint, hogy ha szóba kerülhet valamely figyelőkarton-szolgálat továbbfejlesztése, az elsősorban az elmelet által feltárt ezt az utat követheti. Ez vezette az OMK tájékoztató osztályát is akkor, amikor 1954 decemberében megkezdte az 1955. év elejétől /egyelőre kísérletképpen/ bevezetendő új szolgáltatás: az un. tárgyszavas témafigyelés előkészítő munkálatait.

A témafigyelés meghonosításának az OMK körülményei között azonban nemcsak ezek az említett fejlesztési szempontok voltak az indítékai, hanem az OMK figyelőszolgálati rendszeréhez és az időponthoz fűződő sajátos megfontolások is.

#### Bevezetésének indokai

Ezek között a bevezetés időpontját illetően játszott szerepet az OMK figyelőszolgálatában takarékosági okokból 1955-re megvalósított az a k o r l á t o z á s , hogy a figyelőszolgálat csak a műszaki lapszemlékben nem közölt anyagot hozza, s ezt is nem referátum, hanem címfordítás formájában. Minthogy eddig a figyelőszolgálat minden feltárt külföldi szakcikkéről h ir a d á s t a d o t t /mégpedig minden esetben rövid referátum formájában/, a korlátozás folytán a figyelő-anyag csak a vonatkozó lapszemlék anyagával együtt adja a feltárt teljes anyagot. Így tehát jó szolgálatot tehet az előfizetők részére egy olyan fejlesztett szinten álló szolgáltatás, amely egyéb előnyei mellett azzal is jár, hogy a teljes anyagot/ és pedig referátum elkészülte esetében a referátumot is/ közli.

Az OMK viszonyai között azonban a döntő és a fejlesztés mértékét kiemelő szempont a már a dokumentálás során feltárandó anyag kiválogatásában a megrendelő igényeinek figyelembevétele volt. Az OMK dokumentáló szervezetében a mintegy 1100 külföldi folyóíratra megvalósított referálás ui. a dokumentáció kezdetétől napjainkig az un. válogató /szelektáló/ rendszer szerint folyik. Ez annyit jelent, hogy a dokumentáció nem ad hirt a dokumentált 1100 külföldi folyóiratban havonta megjelenő, érdelemleges műszaki anyagot tartalmazó mintegy 15-20 000 tanulmányról /illetve ha a folyóiratok jó részében közölt, gyakorlati üzemi fogásokat, eljárásokat ismertető rövid közleményeket is figyelembe vesszük, további 4-5000, azaz összesen 20-25 000 cikkről/, hanem közülük csak arról a 4-5000-ról, amelyek referálására az OMK költségvetése fedezetet nyújt. Ezt a 4-5000 cikket a 4-5-ször akkora anyagból kell esetenként k i v á l o g a t n i . A kiválogatás szempontjait az un. dokumentációs tématervekben az ipari tárcák műszaki fejlesztési főosztályai ugyan évről-évre megadják, s így elvben megvolnának a nagy anyagból való kiemelés utmutatói. A tapasztalatok szerint azonban a felsőbb ipari vezetés részéről csak nagy vonalakban megfogalmazható ezek a tématervek olyan általános utmutatást tudnak csak adni, amelynek alapján éppolyan jól, mint rosszul lehet a 20 ezerből 5 ezret vagy 10 ezret kiválogatni, vagy éppen majdnem minden érdemi anyagot tartalmazó cikkről dokumentációs közlést tenni.

Az egyes vállalatok, intézetek részéről azonban a szakirodalomban figyelésre megjelölt témák általában már olyan mértékben lehetnek részletezettek és konkrétak, hogy azok alapján a magyar ipari termelést érdeklő szakirodalmi művek megnyugtatóan

ki is válogathatók. Így tehát, amikor a tárgyszavas témafigyelés meghonosításával az OMK egyrészt gyakorlati igényekkel tudja támogatni a válogatás nehéz munkáját, a megrendelő részére azt a rendkívüli lehetőséget is nyújtja, hogy a megjelölt téma irodalmát nem a rendelkezésre álló, más szempontok szerint feltárt anyagból állítják számára össze, azaz nem a havi 4-5000 már válogatott dokumentált cikkből választják ki, hanem a teljes referálási bázis, azaz 4-5-ször akkora anyag figyelembevételével.

#### A témafigyelés jellemzői és előnyei

Az újonnan rendszeresített témafigyelőszolgálat a megrendelői részére a következőket nyújtja és összegezte az alanti előnyei vannak.

- 1./ A megrendelő maga jelöli ki azokat a kérdéseket /témákat/, amelyek megoldására az irodalomból szeretne segítséget kapni. Ilyen módon üzemi, kutatási, fejlesztési problémák legfrissebb szakirodalmának folyamatos egybegyűjtésére nyílik lehetőség.
- 2./ Az Országos Műszaki Könyvtár a kijelölt témákra vonatkozó irodalmat havonta mintegy 1100 műszaki folyóiratban kísérteti figyelemmel. Maguk a témák válnak dokumentációs válogató irányelvekké, s így a megrendelő témáit a dokumentációs szolgálat valóban "figyeli".
- 3./ A témafigyelő anyagának bázisa nem a dokumentáció során egyébként is összegyűlt havi 4-5 ezer referátum /illetve címfordítás/, hanem az 1100 külföldi műszaki folyóiratban havonta megjelenő 20-25 ezer cikk. Részletkérdésekre így értékes forrásként használhatók fel a gyakorlati megoldásokat tartalmazó rövid, egyébként nem referált cikkek is.
- 4./ A gyűjtés bázisa azonban nemcsak szélesebb, hanem mélyebb is, mert ha a témát magából a cikkből tárják fel, olyan anyagra is rá lehet bukkanni, amelyre az elkészült referátum utalást sem tartalmazna. Különösen jelentős anyag deríthető így ki hosszabb terjedelmű, összefoglaló tanulmányokból, amelyek teljes tartalmát a tanulmány címe, sőt a dolgozatról készült bő referátum sem tárhatja fel. Hasonlóképpen a szakirodalmi feltárás igen értékes forrásai lesznek így a kongresszusok, értekezletek beszámolóí, kiállítások ábrákkal ellátott ismertetései, stb.
- 5./ A megjelölt részletkérdésekre /témákra/ már a válogatás és feldolgozás során feltárt szakirodalomról készült dokumentációs közlemények /referátumok, címfordítások/ nem a szakozás /decimálás/ útján kerülnek szétosztásra, hanem a témára utaló tárgyszó feltüntetésével. Ezt a tárgyszót már maga az irodalmat feltá-

ró referáló tünteti fel, helyességét a szakmai lektorálás során és a műszaki lapszemlék szerkesztőségében ellenőrzik. Végül pedig a témafigyelő anyagának iránnyítására beállított diszpécser a tárgyszóval ellátott referátumokat /illetve címfordításokat/ ezen az alapon gyűjti egybe és sorolja be az egyes témákhoz.

6./ Mindezekhez képest a megrendelő a témafigyelés szerint figyelt irodalomból csak olyan dokumentációs tájékoztatást kap, amely kijelölt témájára vonatkozik s ezt a tájékoztatást a Magyarországon rendelkezésre álló, legszélesebben kimunkált bázis alapján kapja meg. Az egyes témákra vonatkozó anyagot havonta A/5 méretű lapokon küldik ki. A témát mint tárgyszót feltüntető figyelőlap a gépirásos referátumokat /illetve címfordításokat/ a dokumentált cikket tartalmazó folyóiratok betűsorrendjében, tagoltan, de folyamatos olvasmányként tartalmazza.

7./ Végül a témafigyelés előnye az OMK egyéb dokumentációs szolgáltatásaihoz viszonyítva, a közlés gyorsasága is. Amíg ui. a lapszemlékben megjelenő dokumentációs közlemény optimálisan a vonatkozó külföldi folyóirat Magyarországra érkezését követő 3-4. hónapban lát napvilágot, a figyelőkartonszolgálatban pedig optimálisan a 2-3. hónapban jut az előfizetőhöz, addig a témafigyelőlapokat az előfizető általában már a folyóirat megjelenését követő hónapban kézhez veszi.

A fentiek szerint az 1955.évtől az OMK tájékoztató szolgáltatásai között bevezetett "témafigyelés" eszmeileg a dokumentáció jelentős továbbfejlesztése. Felsorolt jellemzői és előnyei a figyelőkarton-szolgálatok szokásos rendszereivel szemben szembeszökők. A kartonszolgálatot természetesen nem helyettesíti, de a figyelőszolgáltatást a szó szoros értelmében "figyelővé" teszi. Igénybevevői a legfrisebb szakirodalomból kapnak saját műszaki problémáikra folyamatos tájékoztatást, amelyet minden további teendő nélkül felhasználhatnak termelő vagy kutatási céljaik szolgálatára.

A tárgyszavas témafigyelőnek ezek az előnyei és különleges értéke természetesen eszmei szinten jelentkeznek. A gyakorlatban ebből annyi és olyan arányban fog érvényesülni, amilyen mértékben sikerül a témafigyelés rendszerét a gyakorlatba jól átültetni. Az 1955 évben a k i s é r l e t i b e v e z e t é s során az OMK tájékoztató osztálya a megalapozás munkáját elvégezte, és az új szolgáltatás már működésben van.

Polzovics Iván